

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text>
2. Корогод С. В. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344019>
3. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286121>
4. Судова практика щодо колабораційної діяльності. *Верховний Суд*. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/press/news/1974591/>

Тринога Тетяна Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Поштаренко Інна Валеріївна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ, доктор філософії в галузі права

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ, ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах триваючої збройної агресії рф проти України, що розпочалася 2014 року та загострилася з повномасштабним вторгненням 2022 року, питання безпеки набувають особливої актуальності. Серед численних загроз національній безпеці особливе місце займає сексуальне насильство, яке використовується як метод ведення війни та інструмент психологічного тиску на цивільне населення. Кримінально-правовий аналіз таких діянь вказує на їхню подвійність: з одного боку, це грубе порушення особистих прав і свобод людини, а з іншого – інструмент дестабілізації держави через руйнування соціальної тканини суспільства та деморалізацію

населення. Міжнародні та національні правові акти визначають сексуальне насильство у конфлікті як злочин проти людяності, воєнний злочин та навіть злочин геноциду, що зобов'язує державу реагувати як на кримінальному, так і на стратегічному рівні [6].

Важливим аспектом дослідження сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), є його належна кримінально-правова кваліфікація. На національному рівні такі діяння підпадають під ознаки ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни [1]. Це пояснюється тим, що сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту використовується як цілеспрямований інструмент впливу, спрямований на приниження людської гідності, підкорення та психологічне залякування населення. Крім того, сексуальне насильство нерідко застосовується як форма репресій або покарання за політичні, громадські чи релігійні переконання, а також за передбачувану чи реальну участь у бойових діях на стороні противника [6].

У межах міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, чітко визначається як воєнний злочин. Зокрема, відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а саме ст. 7, 8, такі діяння, як зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація та інші форми сексуального насильства, віднесені до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [2]. Ці положення розвивають і конкретизують норми Женевські конвенції, які закріплюють обов'язок захисту цивільного населення під час війни та забороняють будь-які посягання на його честь і гідність [3]. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що засвідчує її прагнення до імплементації міжнародних стандартів правосуддя та забезпечення невідворотності відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

Для визнання сексуального насильства воєнним злочином у міжнародно-правовому розумінні необхідна сукупність двох ключових елементів. По-перше, має бути встановлений зв'язок такого діяння зі збройним конфліктом, тобто воно повинно відбуватися в контексті або під впливом міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту. По-друге, має бути доведено сам факт вчинення акту сексуального насильства як забороненого діяння, що посягає на фізичну та психологічну недоторканність особи. Лише за наявності цих умов відповідні дії можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини та тягнути за собою міжнародно-правову відповідальність [6].

З позиції національної безпеки СНПК становить багатовимірну загрозу. По-перше, воно спричиняє глибокі фізичні та психологічні

травми постраждалих, що у довгостроковій перспективі впливає на демографічну ситуацію, рівень соціальної стабільності та відтворення людського потенціалу держави. По-друге, поширення таких злочинів підриває довіру до державних інституцій, особливо в умовах недостатньої ефективності розслідування та притягнення винних до відповідальності. По-третє, використання сексуального насильства як інструменту війни має на меті залякування населення, примусове переміщення осіб та руйнування соціальних зв'язків у громадах [6]. Водночас суттєвою проблемою залишається складність соціальної реінтеграції постраждалих, зокрема їх прийняття у власних сім'ях і громадах. Нерідко жертви стикаються з нерозумінням, відторгненням або навіть осудом з боку близького оточення, що посилює їх психологічний стан та ускладнює процес відновлення. Окрім цього, поширеним явищем є вторинна віктимізація, коли постраждалі повторно зазнають травматизації під час комунікації з правоохоронними органами, медичними установами чи внаслідок суспільної реакції [7]. Стигматизація жертв сексуального насильства формує бар'єри для звернення по допомогу, сприяє латентності таких злочинів і, як наслідок, перешкоджає ефективному їх розслідуванню та притягненню винних до відповідальності.

Окремої уваги потребує проблема документування та доказування фактів СНПК. Як уже зазначалося цей злочин має низку специфічних ознак, як латентність, стигматизація постраждалих, складність збирання доказів в умовах бойових дій, тому вимагається впровадження спеціальних методик розслідування, орієнтованих на жертву, а також міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів, медичних установ та міжнародних організацій. У цьому контексті важливим є використання міжнародних стандартів, зокрема Протоколу ООН щодо документування сексуального насильства в умовах конфлікту [5].

З урахуванням відповідного алгоритму, процес документування має чітко структурований, поетапний характер та охоплює не лише фіксацію фактичних обставин, а й комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, гідності та прав постраждалих. Зокрема, він передбачає етап попереднього планування (оцінювання ризиків, підготовка спеціалістів, визначення умов безпечного контакту), встановлення довіри з постраждалою особою з урахуванням її психологічного стану, проведення інтерв'ю із застосуванням травмоорієнтованих підходів, а також належне завершення комунікації з наданням інформації про можливу допомогу та подальші кроки. Особливе значення має забезпечення інформованої згоди, конфіденційності та недопущення повторної травматизації, що є

ключовими принципами такого виду розслідувань. Важливим складником є формування належної доказової бази, яка передбачає не лише показання постраждалих і свідків, а й медичні документи, результати судово-медичних і психологічних обстежень, фото- та відеофіксацію, електронні докази, а також інші матеріали, що можуть підтверджувати факт вчинення злочину. При цьому особлива увага приділяється дотриманню процедур збирання, фіксації, пакування та збереження доказів із забезпеченням їх цілісності та простежуваності (chain of custody), що є необхідною умовою їх подальшого використання у національних та міжнародних судових інстанціях. Крім того, алгоритм документування передбачає міждисциплінарний підхід, охоплюючи координацію дій слідчих, прокурорів, медичних працівників, психологів і представників міжнародних організацій [4, с. 12]. Така взаємодія дає змогу забезпечити всебічне дослідження обставин злочину, належну підтримку постраждалих і підвищити ефективність кримінального переслідування. Водночас важливо враховувати гендерні, вікові, культурні й соціальні особливості постраждалих, що безпосередньо впливає на якість отриманої інформації та довіру до органів правопорядку.

Важливим елементом ефективної протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, є належна підготовка правоохоронців до роботи з постраждалими. Специфіка таких злочинів вимагає від слідчих і працівників поліції не лише ґрунтовних процесуальних знань, а й сформованих навичок травмоорієнтованої комунікації, етичної поведінки та гендерної чутливості. Правоохоронці виконують ключову функцію на початкових етапах реагування – саме вони забезпечують фіксацію первинної інформації, організовують збір доказів, координують взаємодію з медичними працівниками, психологами та іншими суб'єктами, а також створюють умови, за яких постраждала особа може безпечно надати свідчення. Від рівня їхньої підготовки значною мірою залежить не лише якість доказової бази, а й готовність постраждалих співпрацювати зі слідством. Непрофесійні або нечутливі дії можуть призвести до повторної віктимізації, втрати доказів і зниження ефективності розслідування [7]. Тому впровадження спеціалізованого навчання, розроблення чітких алгоритмів дій та формування міждисциплінарного підходу є необхідною умовою забезпечення належного реагування держави на такі злочини та захисту прав постраждалих.

Отже, сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, є не лише грубим порушенням основоположних прав людини, а й серйозною загрозою національній безпеці держави. Його використання

як інструменту війни спрямоване на дестабілізацію суспільства, деморалізацію населення та руйнування соціальних зв'язків. Аналіз кримінально-правових аспектів свідчить про необхідність правильної кваліфікації таких діянь як воєнних злочинів відповідно до норм національного та міжнародного права. Водночас ефективна протидія цим злочинам потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення механізмів документування, забезпечення міжвідомчої взаємодії, впровадження міжнародних стандартів розслідування та належну підготовку правоохоронців. Лише за умови системної та чутливої до потреб постраждалих державної політики можливе забезпечення невідворотності відповідальності винних і відновлення справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду (Рим, 17 лип. 1998 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 09.04.2026).
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 09.04.2026).
4. Алгоритм підготовки та проведення опитування потерпілих від / свідків сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Київ. 31 с.
5. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. 2-ге вид. Лондон : Foreign and Commonwealth Office, 2017. 148 с.
6. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: правове регулювання та практика : конспект курсу. Київ : ООН Жінки, Офіс віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, 2022. 63 с.
7. Бастік, М., Гіттоні, М. Реформування сектора безпеки та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом : довідкові матеріали / Женевський центр управління сектором безпеки (DCAF). Женева : ДКЗС, 2024. 62 с.